Eerste Kamer der Staten-Generaal

Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
De heer drs. P.E. Heerma
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Kazernestraat 52
2514 CV Den Haag
postbus 20017
2500 EA Den Haag

telefoon 070 312 92 45

e-mail postbus@eerstekamer.nl

datum *17 november 2026*
betreft *Nadere vragen over ontwerpbesluit Tijdelijk experimentenbesluit nieuwe stembiljetten*
ons kenmerk *183118*

Geachte heer Heerma,

De leden van de vaste commissie voor Binnenlandse Zaken hebben met belangstelling kennisgenomen van uw brief van 12 oktober 2026 inzake de beantwoording van vragen over het ontwerpbesluit Tijdelijk experimentenbesluit nieuwe stembiljetten.[1] Naar aanleiding hiervan hebben de leden van de fractie van de **PVV** nog enkele nadere vragen.

De leden van de fractie van de PVV wensen de ingangsdatum voor de aanpassing van de Tijdelijke experimentenwet nieuwe stembiljetten (verder Tijdelijke experimentenwet) niet te hinderen. Dat neemt niet weg dat het gedragswetenschappelijke onderzoek dat de Minister de Kamer heeft toegestuurd, met de nota van toelichting bij het Ontwerpbesluit, vele vragen oproept.[2] De leden van de fractie van de PVV hebben begrepen dat de aanleiding voor de Tijdelijke experimentenwet is om te komen tot een handzamer formaat stembiljet, in tegenstelling tot het grote formaat van het huidige stembiljet, zodat een nieuw stembiljet overzichtelijker is voor de kiezer, en ook handzamer in de context van het stemmen tellen.

Vraag 1
Het gedragswetenschappelijke onderzoek, gedaan door het advies- en ontwerpburo theRevolution, gaat uit van de onderzoeksvraag: "Wat is de invloed van het type stembiljet (het nieuwe stembiljet versus het huidige stembiljet) op het maken van een actieve stemkeuze?"
Kunt u duiden wat volgens u precies een 'actieve stemkeuze' omvat?

Vraag 2
In de rapportage van theRevolution is te lezen: "*Gedurende het onderzoeksproces is gezamenlijk de hoofdvraag aangescherpt naar het volgende: Wat is de invloed van het type stembiljet (het nieuwe*

[1] *Kamerstukken I* 2026/27, 35455, U.

[2] Gedragswetenschappelijk onderzoek naar het nieuwe stembiljet', Advies- en ontwerpburo theRevolution, Kennisbank Openbaar Bestuur, 13 mei 2026.

stembiljet versus het huidige stembiljet) op het maken van een actieve stemkeuze?"[3]
Kunt u aangeven wie bedoeld wordt/worden onder de aanduiding 'gezamenlijk'?
Kunt u ook aangeven welke betrokkenheid en/of inbreng het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties als opdrachtgever had bij de formulering en/of sturing van/op de onderzoeksvraag?

Vraag 3
De onderzoekers stellen in hun rapportage onder het kopje '*Actieve stemkeuze': Uit de analyse van EP-24 bleek dat de belangrijkste verandering niet alleen ligt in het uiterlijk van het stembiljet, maar in het keuzeproces dat het stembiljet vraagt. Waar het huidige stembiljet één handeling kent, introduceert het nieuwe stembiljet een extra stap: eerst een partij kiezen, vervolgens een kandidaatnummer aankruisen. De vraag luidt of dit proces ervoor zorgt dat men een actievere stemkeuze maakt in vergelijking met het huidige stembiljet. Met actieve stemkeuze bedoelen we dat een kiezer zijn of haar stem niet automatisch of routinematig uitbrengt, maar via een bewust en doordacht keuzeproces. Actief verwijst hierbij naar het feit dat de kiezer meerdere stappen doorloopt en daarbij keuzes afweegt, informatie verwerkt en een weloverwogen beslissing neemt. Deze actieve stemkeuze wordt onder andere gevormd door:*
• *de voorbereiding vooraf;*
• *het moment waarop de keuze wordt gemaakt;*
• *het handelen in het stemhokje;*
• *de manier van informatieverwerking.*"[4]

Naar deze leden menen impliceert deze stellingname dat de onderzoekers ervan uitgaan dat de kiezer met het huidige stembiljet de stem veelal automatisch of routinematig uitbrengt.
Kunt u aangeven hoe u tegen die aanname van de onderzoekers aankijkt?

Vraag 4
Wat gaat de bovengenoemde onderzoeksvraag volgens u toevoegen aan de politiek/beleidsmatige vraag of de introductie van het nieuwe stembiljet een goed idee is in het licht van de doelstelling van de wet?

Vraag 5
Op het nieuwe experimentele stembiljet zijn partijlogo's vermeld. Uit het onderzoek '*Evaluatie stemmen met een nieuw stembiljet GR26*' blijkt dat vooral ook de toevoeging van partijlogo's voor kiezers tot een positieve beoordeling van het experimentele stembiljet in vergelijking met het bestaande leidt.[5] Uit psychologisch onderzoek blijkt dat de toevoeging van visuele herkenningselementen aan geschreven tekst mensen helpt om informatie sneller en beter te verwerken (omdat hierdoor behalve verbale hersengebieden, ook de visuele hersengebieden betrokken zijn. Deze dubbele informatieverwerking leidt tot een sterker neuraal pad in de hersenen

[3] 'Gedragswetenschappelijk onderzoek naar het nieuwe stembiljet', pg. 5.
[4] 'Gedragswetenschappelijk onderzoek naar het nieuwe stembiljet', pg. 8.
[5] *Kamerstukken I* 2025/26, 35455/35670, S, bijlage 19, 'Onderzoeksrapport Mare 'Evaluatie stemmen met een nieuw stembiljet GR26', pg. 5.

(Paivio et al)).[6]

Ziet u meerwaarde in het op korte termijn toevoegen van partijlogo's aan de bestaande stembiljetten? Zo nee, waarom niet?

Vraag 6
Het onderzoek van theRevolution komt naar deze leden menen met aannames over de wijze van informatieverwerking en cognitieve belasting van het huidige versus het experimentele stembiljet. "*Op basis van de theorie over cognitieve belasting is het voorstelbaar dat het huidige stembiljet relatief weinig cognitieve inspanning vraagt, omdat de handeling voor veel kiezers bekend is. Het nieuwe stembiljet introduceert een extra stap, en theoretisch kan dat betekenen dat kiezers tijdelijk meer aandacht, geheugen en concentratie nodig hebben.*"[7]

Herkent u ook een opeenstapeling van aannames van de auteurs over de wijze van informatieverwerking en cognitieve processen bij het stemmen met huidige versus nieuwe biljet? Herkent u ook dat een deugdelijke theoretische onderbouwing over informatieverwerking in relatie tot de aangeboden informatie ontbreekt, terwijl dit juist de kern raakt van de aanleiding voor deze Tijdelijke experimentenwet?
theRevolution beweert dat het huidige stembiljet relatief weinig cognitieve inspanning vraagt *'omdat de handeling voor kiezers bekend is'*.[8] Herkent u hier ook een zwakke redenering in?

Vraag 7
In het rapport van theRevolution zijn diverse onderzoeken opnieuw beoordeeld, naar deze leden menen zonder concrete methodologische verantwoording, en worden conclusies aan elkaar geknoopt en heeft theRevolution zelf onderzoek uitgezet. De onderzoeken van zowel theRevolution als Mare betreffen, naar deze leden menen, allen zeer kleine aantallen (onderzochte) personen. Tevens is bij beiden, naar deze leden menen, ook niet duidelijk of de geselecteerde personen representatief zijn voor de kiezerspopulatie.
Ziet u ook dat de methodologische kwaliteit van deze onderzoeken zeer te wensen over laat en bent u dan ook van mening dat deze onderzoeken niet geschikt zijn om eventuele besluitvorming over de toekomst van het stembiljet op te baseren?

Vraag 8
Een belangrijke aanleiding voor de Tijdelijke experimentenwet was het huidige 'onhandige' stembiljet en de wens om een handzamer biljet in de context van het tellen van de stemmen. Kunt u aangeven of er ook onderzoek is verricht naar de benodigde tijd voor het invullen van het nieuwe stembiljet in vergelijking met het huidige stembiljet? Zo nee, waarom is dit niet gedaan? Kunt u aangeven of er onderzoek is verricht naar de benodigde tijd voor het telproces van de stemmen van het nieuwe stembiljet in vergelijking met het huidige stembiljet? Zo nee, waarom niet?

---

[6] Clark, J. M., & Paivio, A.: 'Dual coding theory and education', Educational Psychology Review, september 1991. Tevens Paivio, A.: 'Mental representations: A dual coding approach', Oxford University Press, 13 maart 1986.
[7] 'Gedragswetenschappelijk onderzoek naar het nieuwe stembiljet', pg. 14.
[8] 'Gedragswetenschappelijk onderzoek naar het nieuwe stembiljet', pg. 14.

Heeft u de ervaringen van de stemmentellers onderzocht? Zo nee, waarom niet?
Heeft u onderzoek verricht naar de concrete voorkeur van kiezers voor het bestaande of het nieuwe biljet, naast vergelijkend onderzoek naar leesbaarheid en formaat?

De leden van de vaste commissie voor Binnenlandse Zaken zien uw reactie met belangstelling tegemoet en ontvangen deze graag zo spoedig mogelijk, maar uiterlijk binnen vier weken na dagtekening van deze brief.

I.M. Lagas MDR
Voorzitter van de vaste commissie voor Binnenlandse Zaken